

محمد صادق ضیایی

وکیل پایه یک دادگستری

کنگره دوم حقوق تطبیقی لاهه و مصوبه تاریخی آن درباره حقوق اسلامی

آکادمی بین‌المللی حقوق تطبیقی که مقر آن در لاهه است در سپتامبر سال ۱۹۲۴ میلادی تأسیس یافته است و اعضای آن را استادان دانشگاه‌ها و حقوقدانان برجسته کشورهای مختلف جهان تشکیل می‌دهند. هدف آکادمی مزبور بررسی و مقایسه قوانین و نظامات حقوقی کشورها و کمک به پیشرفت حقوق و حسن تدوین قوانین در سراسر جهان است. آکادمی برای نیل به این هدف عالی خود در فواصل مختلف کنگره‌هایی تشکیل داده و می‌دهد.

کنگره‌های اول و دوم بین‌المللی در سال‌های ۱۹۳۲ و ۱۹۳۷ در لاهه و کنگره سوم در سال ۱۹۵۰ در لندن تشکیل شده است و از آن تاریخ به بعد و چهار سال یک بار کنگره‌ای در یکی از شهرها با شرکت حقوقدانان کشورهای مختلف تشکیل می‌شود و معمولاً دو سال پس از پایان کنگره برنامه کنگره بعدی با توجه به پیشنهادهایی که از طرف حقوقدانان جهان می‌رسد تنظیم می‌گردد.*

در سال ۱۹۳۷ میلادی که مطابق با سال ۱۳۱۶ شمسی است و قرار بوده دومین کنگره بین‌المللی حقوق تطبیقی از بیستم ژوئیه تا اول اوت همان سال در کاخ صلح لاهه تشکیل شود، آکادمی از دولت ایران برای شرکت در کنگره مزبور دعوت کرده و

---

* - برای آگاهی بیشتر از وظایف و برنامه‌های آن رجوع فرمایید به مقاله استاد دکتر حسن افشار. استاد اسبق حقوق مدنی تطبیقی دانشکده حقوق دانشگاه تهران مندرج در شماره ۱۱۰ و ۱۱۱ مجله کانون وکلا.

خواستار معرفی هیأت ایرانی برای مشارکت در کارهای مقدماتی کنگره شد. در پاسخ این دعوت نخست‌وزیر وقت که آن موقع آقای محمود جم بوده هیأتی را به ریاست آقای دکتر متین دفتری و وزیر دادگستری و عضویت آقایان حاج سید نصراله تقوی و محمد بروجردی و محمد فاطمی و محمد عبده و جواد عامری و علی حائری و جمال‌الدین اخوی و احمد امامی و محمدعلی بوذری و دکتر حسن امامی که همه آنان از حقوقدانان برجسته کشور و عده‌ای از آنان از قضات عالی‌مقام دیوان کشور و استادان حقوق اسلامی بوده‌اند تشکیل داده و به آکادمی معرفی کرده است. هیأت مزبور هم از بین موضوعاتی که در برنامه کنگره قرار داشته چهار موضوع را که در ارتباط با حقوق اسلام و قوانین ایران بوده انتخاب کرده و چهار گزارش مستند و دقیق با عنوان زیر به زبان فرانسه تهیه کرده و قبل از تشکیل کنگره به آکادمی ارسال داشته است:

۱. ضمان قهری در حقوق اسلام

۲. مسؤلیت جزایی در حقوق اسلام

۳. تأثیر اصول و مبانی حقوقی کشورهای مغرب زمین در حقوق ایران

۴. تأثیر اصول و مبانی حقوقی کشورهای مغرب زمین در حقوق خصوصی ایران

ترجمه فارسی این گزارش‌ها در شماره‌های ۱ تا ۴ سال اول مجموعه حقوقی از نشریات اداره فنی سابق وزارت دادگستری مورخ فروردین ماه و اردیبهشت ماه سال ۱۳۱۶ شمسی انتشار یافته ولی در شماره‌های بعدی نشریه مزبور از شماره ۵ تا ۲۴ خبر یا گزارشی درباره نتیجه مقالات ارسالی به آکادمی یا شرکت اعضای هیأت در کنگره مشاهده نمی‌شود. خوشبختانه در میان مجلات قدیمی کتابخانه خصوصی نگارنده که از پدر بزرگوارم* به یادگار مانده است مجله‌ای به نام هذی الاسلام وجود دارد که پاسخ این سؤال و تأثیر مقالات ارایه شده به کنگره را در جلب توجه اعضای کنگره به حقوق اسلامی روشن می‌سازد.

این مجله که یک مجله هفتگی و هدف آن نشر فرهنگ اسلامی و بحث در موضوعات علمی و ادبی بوده و سابقاً در قاهره چاپ می‌شده است در شماره ۴۸ سال

* - استاد فقید ابو عبدالله زنجانی مؤلف کتاب (تاریخ القرآن) و تألیفات دیگر به زبان عربی و فارسی متوفای سال ۱۳۲۰ شمسی.

سوم خود که در تاریخ ۲۴ رجب سال ۱۳۵۶ مطابق با اول اکتبر سال ۱۹۳۷ - اندک زمانی پس از پایان کار کنگره انتشار یافته، متن مصاحبه مخصوص خبرنگار مجله با نماینده مصر در کنگره را درج کرده که نشان می‌دهد:

اولاً: نماینده مصر در کنگره علامه فقید شیخ محمود شلتوت از پرورش‌یافتگان دانشگاه ازهر و رییس بعدی دانشگاه مزبور و از پیشگامان تقریب بین مذاهب اسلامی بوده است،

ثانیاً: کنگره به اتفاق آرای اعضای خود حقوق اسلامی را به عنوان یکی از منابع معتبر حقوق تطبیقی شناخته است.

استاد فقید جریان طرح و تصویب این مصوبه تاریخی را در کنگره طی مصاحبه خود با خبرنگار مجله مصری به شرح زیر اعلام داشته است:

«... مقاله من درباره مسئولیت مدنی و جزایی در حقوق اسلامی تنها مقاله‌ای نبود که در این موضوع به کنگره تقدیم شد، مقالات دیگری هم در این باره تقدیم کنگره شد که مقاله دکتر سنهوری بک رییس دانشکده حقوق نیز در میان آن مقالات بود.

نظریاتی از حقوق اسلامی درباره مسئولیت مدنی و جزایی که در جلسات کنگره طرح شد مورد توجه زیاد اعضای کنگره قرار گرفت و آنان را وادار کرد تقاضا کنند خلاصه نظریات مزبور به زبان عربی به وسیله یک نفر از آشنایان به این زبان تکرار شود و من کسی بودم که این افتخار نصیب من شد و خلاصه مقاله خود را طی سخنانی به زبان عربی برای اعضای کنگره بیان داشتم و یک استاد بغدادی که عهده‌دار تدریس حقوق بین‌الملل خصوصی در دانشکده حقوق مصر است سخنان مرا ترجمه کرد. این امر در اذهان اعضای کنگره از لحاظ توجه آنان به اصول حقوق اسلامی تأثیر خود را بخشید. سپس کنگره ارزش و اعتبار حقوق اسلامی را به عنوان یکی از منابع حقوق تطبیقی مورد تصویب قرار داد مخصوصاً نظریه (تسبیب منفی) که فقهای اسلام متعرض آن شده‌اند و در قضاوت‌های پیامبر(ص) و کبار صحابه آن حضرت ذکر شده است مورد توجه خاص آنان قرار گرفت.*

* - هیأت ایرانی هم در مقاله (ضمان قهری) به (تسبیب منفی) اشاره کرده و آن را مسئولیت ناشی از ترک فعلی دانسته‌اند که قانون امر به انجام آن داده است.

در حقیقت سخنرانی به زبان عربی هم از لحاظ استفاده از این زبان در کنگره و هم از این لحاظ که جایگاهی برای زبان عربی در میان زبان‌ها باز می‌کرد کمال مطلوب مصریان بود که در سایه تضامن و اتحاد کلمه این خواسته خود را عملی ساختند و به هدف مطلوب خود نایل شدند.

تردیدی نیست که این مصوبه در میان منابع حقوق تطبیقی موقعیت خاصی برای حقوق اسلامی ایجاد می‌کند ولی قانونگزاری کارکنگره نیست. کارکنگره مانند کار فقها و دانشمندان حقوق است که دلایل و مبانی و محاسن و مزایای نظریات خود را برای قانونگذاران شرح می‌دهند و بعد از آن قانونگذاران هستند که حق دارند آنچه را که از نظریات آنان می‌پسندند انتخاب کنند.

سپس استاد شلتوت به وظیفه دانشگاه ازهر برای مشارکت و حضور در این قبیل کنگره‌ها اشاره کرد و سخنان خود را در این مورد با جملات زیر پایان داده است:

«... ازهر یک دانشگاه قدیمی است و مقام والایی در تاریخ دارد و دانشمندان مغرب زمین مطالب زیادی درباره آن می‌دانند و ارتباط آن با دانشگاه‌ها و دانشمندان مغرب زمین موجب ارتقاء مقام آن دانشگاه خواهد بود و سستی و رکودی را که در ایام اخیر دامنگیر دانشگاه شده است زائل خواهد ساخت. همچنین رابطه نزدیک بین رجال ازهر و رجال علم و دانش در غرب راه را برای انتشار تعلیمات دین اسلام به صورت صحیح آن باز می‌کند و به همین علت دانشگاه ازهر باید از ضرورت توجه به تعلیم زبان‌های بیگانه آگاه باشد تا بتواند وظیفه خود را در این قبیل کنگره‌ها به نحو ثمربخش و مفیدی انجام دهد. ما دیدیم ملل بیگانه از دین اسلامی صحیح اگر بکلی بی‌اطلاع نباشند آگاهی اندکی دارند و این مقدار آگاهی مفهوم تبلیغی را که مسلمانان پایه و اساس تکلیف خود می‌دانند محقق نمی‌سازد. به عقیده ما ازهر باید با یک نهضت قوی به پا خیزد و تکلیف خود را در این موارد به نحوی که موجب رضای خدا و پیامبر خدا باشد، انجام دهد.»